

РЕАЛІЗАЦІЯ РІВНИХ ПРАВ І МОЖЛИВОСТЕЙ ДІТЕЙ-ІНВАЛІДІВ В УМОВАХ РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО ДОШКІЛЛЯ

Статтю присвячено актуальній проблемі дошкільної спеціальної (корекційної) освіти – забезпечення рівних прав і можливостей дошкільників, що мають порушення у психофізичному розвитку, в системі сучасного дошкільця. В статті розглядаються державні документи, що становлять нормативно-правову основу організації роботи з такою категорією дітей; наголошується на необхідності створення відповідних умов щодо розвитку, навчання, виховання й ранньої реабілітації та соціалізації дітей-інвалідів; провідною демократичною моделлю організації освітнього процесу, що спрямована забезпечити створення таких умов, називається інтегроване (інклюзивне) навчання та виховання неповносправних дошкільників.

Ключові слова: інвалідність, діти-інваліди, дошкільники з особливими потребами, дошкільна освіта, спеціальна (корекційна) освіта, права дітей, правова захищеність, державна підтримка дітей-інвалідів, спеціальний навчальний заклад, інтегроване (інклюзивне) навчання й виховання.

В.Ф. Сергеева. Реализация равных прав и возможностей детей-инвалидов в условиях развития современного дошколя.

Статья посвящается актуальной проблеме дошкольного специального (коррекционного) образования – утверждению равных прав и возможностей дошкольников, имеющих нарушения психофизического развития. В статье рассматриваются государственные документы, которые являются нормативно-правовой основой организации работы с такой категорией детей; акцентируется на необходимости создания соответствующих условий развития, обучения, воспитания, а также ранней реабилитации и социализации детей-инвалидов; ведущей демократической моделью организации педагогического процесса, направленной на обеспечение создания таких условий, называется интегрированное (инклюзивное) обучение и воспитание особых дошкольников.

Ключевые слова: инвалидность, дети-инвалиды, дошкольники с особыми потребностями, дошкольное образование, специальное (коррекционное) образование, права детей, правовая защищенность, государственная поддержка детей-инвалидов, интегрированное (инклюзивное) обучение и воспитание.

V.F.Sergeeva. The realization of equal rights and opportunities of children with disabilities in the conditions of development of modern preschool education.

This article is dedicated to the current issue of pre-school special (remedial) education - ensuring equal rights and opportunities for preschoolers, with irregularities in psychophysical development in the modern preschool education. The paper examines public documents which constitute the legal basis of work with this category of children emphasizes the need to create appropriate conditions for their development, training, education and early rehabilitation and socialization of children with disabilities; leading democratic model of the educational process that is directed to provide the creation of such conditions is called integrated (inclusive) training and education the children with special needs

***Keywords:** disability, disabled children, preschoolers with special needs, preschool education, special (remedial) education, children's rights, legal security, public support for disabled children, special school, integrated (inclusive) training and education.*

Сучасний світ переживає докорінну зміну підходів до освіти та соціокультурної політики в цілому. Це зумовлено переорієнтацією самого суспільного розвитку на розвиток людини, її особистісних та культурних якостей.

Під впливом соціально-політичних змін Україна також прагне до створення нової освітньої системи, яка б поєднала в собі національні традиції та основні досягнення світової педагогічної думки, про що йдеться у Національній доктрині розвитку освіти: „Мета державної політики щодо розвитку освіти полягає у створенні умов для розвитку особистості і творчої самореалізації кожного громадянина України, вихованні покоління людей, здатних ефективно працювати і навчатися протягом життя, оберігати і примножувати цінності національної культури та громадянського суспільства, розвивати і зміцнювати суверенну, незалежну, демократичну, соціальну та правову державу як невід’ємну складову Європейської та світової спільноти” [4,5].

Особлива місія призначається дошкільній освіті, головними пріоритетами якої, згідно державного стандарту – Базового компонента й Коментаря до нього, є виховання здорової та життєво компетентної особистості, забезпечення якісної та доступної дошкільньої освіти кожній дитині, підготовка її до майбутнього життя. Саме дошкільний навчальний заклад у взаємодії з родиною уповноважений реалізувати ці завдання. Спрямовує його у виконанні цієї важливої місії Базова програма „Я у Світі” – перша в Україні програма розвитку дитини, яка реалізує ідею дитиноцентризму, орієнтує педагогів на визнання пріоритету становлення дошкільника як особистості [1].

Останнім часом у всьому світі особлива увага приділяється забезпеченню прав дітей на здобуття освіти. Усі країни вносять зміни в свої освітні системи, намагаючись створити умови, які дадуть юним громадянам

можливість розвиватися, рости здоровими, творчими, захищеними від будь-яких форм насильства, з почуттям власної гідності.

Проблема правової захищеності особливо гострою є у сфері розвитку виховання й навчання дітей-інвалідів або дітей з особливими потребами.

Мета публікації полягає в аналізі нормативно-правових аспектів організації освітньої роботи з дітьми-інвалідами; визначенні конкретних умов реалізації рівних прав і можливостей таких дітей-дошкільників у процесі навчання й виховання.

Аналіз наукових досліджень за темою публікації. Теоретичний аналіз джерел засвідчив, що проблема навчання, виховання, розвитку, а також соціальної, педагогічної, психологічної реабілітації дітей-інвалідів дошкільного віку є складною та різноплановою. Зокрема, такий її аспект, як забезпечення рівного права на освіту цієї категорії дошкільників ще не став предметом спеціального наукового дослідження. Загалом можна зазначити, що концептуальні питання спеціальної освіти розглядають В.Бондар, І.Єременко, В.Синьов, Є.Синьова, Г.Коберник, М.Матвєєва, С.Федоренко; питання освіти дітей-дошкільників з особливими потребами – Г.Грудій, І.Гудим, В.Шинкаренко, Ю.Рібцун; оздоровчі технології в освітньому процесі ДНЗ – Е.Вільчковський, Н.Денисенко, О.Богініч, М.Єфименко; питання інтегрованого та інклюзивного навчання – Л.Білецька, І.Білецька, А.Висоцька, Є.Клопота, Г.Савіцька, І.Кузава; проблеми соціальної, соціально-педагогічної реабілітації дітей та молоді – О.Безпалько, К.Бондарчук, А.Зіброва, А.Капська, В.Кобильченко, О.Мостіпан, А.Луговський, О.Яременко та ін.

Виклад основного матеріалу. Проблема інвалідів чи, по-іншому, людей з особливими потребами (обмеженими можливостями) – надзвичайно серйозна і недостатньо вивчена. І в першу чергу це стосується дітей-інвалідів. Серйозність проблеми обумовлена не лише тим, що за останній час збільшилось число людей, а надто дітей, які мають значні фізичні чи психічні вади, але й надзвичайно низьким рівнем матеріального забезпечення, їх соціальною і моральною незахищеністю. До недавніх часів

ця проблема певною мірою стосувалася лише самої людини, яка має інвалідність, та її сім'ї. І лише в останні роки перед суспільством постало питання: інвалідність – це нещастя однієї людини чи суспільний феномен? Сьогодні існують такі моделі інвалідності: медична, економічна, функціональна, соціальна. В межах кожної із цих моделей по-різному тлумачиться поняття "інвалідності", причини її виникнення, способи адаптації та реабілітації тієї чи іншої людини.

Економічна і функціональна моделі є логічним наслідком медичної моделі. У межах названих моделей інвалідність визначається як відсутність здоров'я (медична), неспроможність до продуктивної праці (економічна), повна або часткова функціональна неспроможність (функціональна). У трьох зазначених моделях інвалідність залишається індивідуальною проблемою її носіїв.

Зміст соціальної моделі інвалідності полягає в тому, що вона не акцентує увагу на певних вадах інвалідів, а розглядає причини недієздатності, неможливості повноцінно жити і працювати, серед яких називає основні: неадекватність середовища до такої категорії як дорослих, так і дітей, недосконалість законів, недостатність організованих суспільних форм роботи, спеціалізованих служб тощо. А відтак, у межах соціальної моделі інвалідність виступає проблемою суспільства, а не окремого індивіда [3, 212-216].

Грунтовне визначення інвалідності дається в Декларації про права інвалідів, прийнятій Генеральною Асамблеєю ООН в 1997 році: "Інвалід" – це особа, яка не може самостійно забезпечити повністю або частково потреби нормального особистого чи соціального життя через вади, вроджені або набуті, його чи її фізичні або розумові можливості.

Поширеним сьогодні є визначення, яке називає інваліда людиною з особливими потребами.

Конвенція про права дитини та Декларація про права інвалідів пріоритетними для дітей з вадами психофізичного розвитку назвали права на

освіту, медичне обслуговування, професійну підготовку та трудову діяльність.

Конвенція ООН про права дитини як документ міжнародного рівня спонукає кожну державу до приведення національного законодавства у відповідність з цією "всесвітньою конституцією прав дитини".

Серед базових документів світового співтовариства, які становлять загальне підґрунтя і керівництво для прийняття конкретних заходів у національному і міжнародному плані в галузі захисту прав інвалідів, зокрема дітей, а також сприяння щодо включення їх у нормальне життя суспільства, варто назвати і такі: Всесвітня декларація прав людини (1948 р.); Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (1966 р.); Декларація соціального прогресу і розвитку (1969 р.); Декларація про права розумово відсталих осіб (1971 р.); Конвенція і рекомендації про професійну реабілітацію та зайнятість інвалідів (1983 р.); Всесвітня декларація про особливості впливання, захисту і розвитку дітей (1990 р.) та інші.

За останні роки в нашій державі також намітилась зміна державної політики стосовно дітей з обмеженими можливостями і вироблення певних механізмів для її реалізації. Розроблено низку документів, згідно з якими державні структури, громадські об'єднання, залучаючи до цього приватні ініціативи, покликані здійснювати заходи, спрямовані не лише на охорону здоров'я громадян і профілактику інвалідності, але й на створення умов реабілітації інвалідів, забезпечення їх прав, у тому числі на освіту, інтересів, інтеграції у суспільство і професійну діяльність. Зокрема, введено в дію Закон України "Про охорону дитинства" (№2402-III від 26 квітня 2001 р.). Закон визначає охорону дитинства в Україні як стратегічний загальнонаціональний пріоритет і з метою забезпечення реалізації прав дитини на життя, охорону здоров'я, навчання, соціальний захист та всебічний розвиток встановлює основні засади державної політики у цій сфері. Статтею 26 Закону передбачено захист прав дітей-інвалідів та дітей з вадами розумового або фізичного розвитку. Тут, зокрема, зазначено: "Дискримінація дітей-інвалідів та дітей з вадами розумового або фізичного розвитку

забороняється. Держава сприяє створенню дітям-інвалідам та дітям з вадами розумового або фізичного розвитку необхідних умов, рівних з іншими громадянами можливостей для повноцінного життя та розвитку з урахуванням індивідуальних здібностей та інтересів, гарантує надання їм відповідної матеріальної допомоги..." [5, 66].

Дедалі інтенсивнішого розвитку набуває державна підтримка дітей із психофізичними патоособливостями, іде сприяння втіленню прогресивних ідей у практику. Законами України "Про освіту", "Про загальну середню освіту", "Про охорону дитинства", "Про реабілітацію інвалідів в Україні", "Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні"; Указом Президента України від 20.03.2008 року №244 "Про додаткові заходи щодо підвищення якості освіти в Україні", Постановою Кабінету міністрів України від 29.07.2009 року №784 "Про затвердження плану заходів щодо створення безперешкодного життєвого середовища для осіб з обмеженими фізичними можливостями та інших маломобільних груп населення на 2009-2015 роки "Безбар'єрна Україна" питання спеціальної освіти інтегровані у повну загальну середню освіту; опрацьовано Концепцію спеціальної освіти осіб з фізичними та психічними вадами в Україні на найближчі роки, цільову комплексну програму "Соціально-психологічна підтримка і реабілітація осіб із вадами фізичного і психічного розвитку", Державний стандарт спеціальної освіти. Затверджено державні та національні програми, в яких йдеться про рівний доступ до якісної освіти. Зокрема, у Державній національній програмі "Освіта (Україна XXI століття)" наголошується на необхідності "вдосконалення освіти дітей із вадами психофізичного розвитку в системі закладів суспільного виховання, забезпечення їх повноцінної життєдіяльності, соціального захисту, умов для максимальної психологічної і трудової реабілітації" [2]. Особливе місце у списку державних документів посідає цільова Концепція ранньої соціальної реабілітації дітей-інвалідів, схвалена Постановою Кабінету міністрів України від 12 жовтня 2000 року №1545, та Закон України "Про основи соціальної захищеності інвалідів України" від 5 липня 2001 року.

У межах даної програми виконується низка заходів, які стосуються окремих аспектів проблеми освітньої роботи з дітьми, що мають порушення у психофізичному розвитку, а саме:

- розробка програмно-методичного забезпечення спеціальних (корекційних) освітніх установ (у тому числі дошкільних закладів);
- підготовка і підвищення кваліфікації кадрів, які працюють з дітьми з обмеженими можливостями;
- створення нових і розвиток діючих центрів соціально-педагогічної реабілітації дітей з обмеженими можливостями;
- створення нових освітніх моделей для дітей-інвалідів (моделі інтегрованого навчання і виховання).

Сучасна дошкільна освіта – фундамент творення нового освітнього простору. За останні роки ця первинна освітня ланка зазнала істотних позитивних зрушень:

- напрацьовано особливі підходи до формування, вдосконалення та визнання на державному рівні її не тільки як галузі обслуговування батьків, які працюють, але і як обов'язкової структурної складової загальної освіти;
- створено нормативно-правову базу, яка регулює майже всі аспекти діяльності дошкільного навчального закладу (комплектування, харчування, навчально-виховний процес, медичне обслуговування, управління тощо);
- припинилася безпідставна ліквідація дитячих садків;
- успішно запроваджуються сучасні форми, зміст та методи розвитку навчання і виховання дітей тощо [6].

У 2001 році було прийнято Закон України "Про дошкільну освіту", який визначив головне завдання дошкільної освіти – збереження та зміцнення фізичного, психічного і духовного здоров'я дитини.

Проте, однією з найбільш гострих соціальних, педагогічних, медичних проблем, зокрема і дошкільної освіти, є стан здоров'я дітей. На сьогодні спостерігається тенденція до збільшення захворюваності дітей дошкільного віку. Якщо у середині ХХ століття 60-70% новонароджених були практично здоровими, то сьогодні до 40-50% дітей мають певну схильність до змін у

розвитку. Кількість дітей зі складними розладами розвитку за цей час майже не змінилась (4-5%), однак значно більше стало дітей з т.з. "межовим" станом. Їх розвиток може бути наближений до нормального лише за умови правильного виховання і спеціального навчання. Серед загальної кількості дітей – 52,8% з порушеннями мовлення; 20,8% – з порушеннями опорно-рухового апарату; 14,6% – з порушеннями зору; 6,3% – із затримкою психічного розвитку; 2,4% – з розумовою відсталістю; 0,9% – з порушеннями слуху; 2,2% – з іншими захворюваннями.

Діти з порушеннями розвитку мають спільні та специфічні труднощі, пов'язані з характером і вираженістю первинних порушень, особливостями вторинних. Первинні порушення обумовлені безпосередньо хворобою; вторинні виникають унаслідок первинних порушень, піддаються впливу ранньої корекційної допомоги. Специфічні труднощі, з якими стикаються хворі діти, обумовлені характером і мірою вираженості відхилень, умовами соціально-педагогічного оточення на ранніх етапах розвитку. Спільними проблемами цих дітей є соціальна дезадаптованість: низький рівень психічних процесів (уваги, сприймання, мислення, пам'яті); не сформованість мотиваційної та емоційно-вольової сфери; знижена довільність психічних процесів, діяльності та поведінки; труднощі в оволодінні мовою, відхилення у сприйманні, осмисленні та використанні інформації з навколишнього середовища.

Дітям із вродженими і набутими вадами розвитку потрібні спеціальні та специфічні умови виховання і навчання, спрямовані на корекцію їхніх недоліків, просування у загальному розвитку і соціалізації. Тому для задоволення освітніх потреб такої категорії дошкільників збільшується та вдосконалюється мережа дошкільних навчальних закладів компенсуючого типу, тобто санаторних та спеціальних закладів. Порівняно з 2001 роком кількість дітей у цих закладах зросла майже вдвічі. У закладах компенсуючого типу хворі діти й діти з вадами психофізичного розвитку перебувають безоплатно.

Сьогодні у 2,5 тис. дитячих садків різних типів виховуються і навчаються понад 115 тис. дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку. Водночас із здобуттям дошкільної освіти вони проходять комплекс корекційно-розвивальних та лікувально-реабілітаційних заходів. Для таких дітей та їхніх родин дитячий садок є чи не єдиним місцем, де надається кваліфікована психолого-педагогічна та медико-соціальна допомога [7].

У нашій країні створену чітку диференційовану систему спеціальних навчально-виховних закладів восьми типів, в яких навчаються понад 60 тис. дітей. Водночас близько 40 тис. дітей з особливими потребами перебувають в інтегрованих умовах.

Наказом Міністерства освіти і науки України від 27 листопада 2007 р. №1041 "Про забезпечення прав дітей-інвалідів та дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку" визначено завдання щодо удосконалення організаційно-методичного забезпечення рівного доступу до якісної освіти, комплексної реабілітації та інтегрування дітей зазначеної категорії в загальноосвітній простір.

Відтак, надзвичайно актуальною проблемою виховання дітей з особливими потребами є їхня інтеграція в суспільство відповідно до визначених міжнародними законодавчими документами прав кожної дитини на життя, захист, освіту тощо. Така інтеграція, на думку науковців, а також педагогів-практиків, має починатись з наймолодшого віку. А отже, мова йде про інтегроване (інклюзивне) дошкільне виховання – спільне виховання дітей-інвалідів з дітьми з нормальним розвитком.

Піднімаючи питання про інтеграцію і визначаючи її одним із стратегічних завдань розвитку спеціальної освіти, варто наголосити на тому, що курс на освітню інтеграцію передбачає повне збереження спеціальних освітніх закладів, зокрема дошкільних, які успішно функціонують в Україні та відкриття нових спеціальних установ відповідно до інноваційних освітніх моделей. Указом Президента України від 5 травня 2008 року №411/2008 "Про заходи щодо забезпечення захисту прав і законних інтересів дітей" визначено

завдання щодо вжиття обласними державними адміністраціями заходів, спрямованих на розвиток мережі дошкільних навчальних закладів для дітей із вадами психофізичного розвитку та недопущення скорочення мережі таких закладів. Поряд із цим вказано на необхідність розширення практики спільного (інтегрованого) перебування, в тому числі й короткотривалого, в дошкільних навчальних закладах дітей із обмеженими можливостями та здорових дітей.

Включення неповносправних дітей в групи здорових однолітків потребує ранньої діагностики (оскільки з часом втрачається важливий період високої чутливості дитячої психіки до коригуючого впливу), спеціального навчання, максимальної корекційної психолого-педагогічної підтримки, допомоги батьків, а також відповідного обладнання, спеціальних засобів реабілітації, спеціально підготовлених педагогів.

З метою реалізації державної політики щодо забезпечення права дітей з особливими потребами на здобуття якісної освіти, інтеграції їх у суспільство наказом Міністерства освіти і науки України від 1 жовтня 2010 року №912 затверджено Конвенцію розвитку інклюзивної освіти.

Як зазначено у цьому важливому стратегічному документі, реалізація Конвенції сприятиме удосконаленню нормативних засад, впровадженню інноваційних технологій, демократичних підходів в організації освітнього процесу дітей з особливими потребами, їх психолого-педагогічного, медико-соціального супроводу, забезпеченню архітектурної доступності загальноосвітніх навчальних закладів різних типів, зокрема дошкільних, незалежно від форм власності та підпорядкування, відповідно до потреб дітей.

Інклюзивне навчання – це комплексний процес забезпечення рівного доступу до якісної освіти дітям з особливими потребами шляхом організації навчально-виховного процесу на основі застосування особистісно орієнтованих методів навчання і виховання з урахуванням індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності таких дітей.

До головних функцій інклюзивного навчання належать: оздоровча, соціальна (забезпечення прав дитини та батьків в отриманні необхідного комплексу корекційно-освітніх послуг, здійснення сучасної соціальної адаптації і інтеграції дитини дошкільного віку в суспільство, надання при цьому батькам можливості працювати), діагностична (раннє виявлення порушень психофізичного розвитку в процесі медико-психолого-педагогічного обстеження).

Висновки. Отже, формування нової філософії державної політики щодо дітей з особливими потребами, подальша розробка нормативно-правової та навчально-методичної бази, реалізація запровадження обов'язковості дошкільної освіти, забезпечення толерантного ставлення до дітей-інвалідів як до повноцінних членів суспільства з рівними правами та можливостями щодо навчання, виховання і розвитку, реалізація та поширення інтегрованого (інклюзивного) навчання дітей у дошкільних закладах – одні з головних умов, що сприятимуть вирішенню соціально значущої, складної, комплексної проблеми освіти й соціального становлення дітей з особливими потребами.

Список літератури

1. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку "Я у Світі" / наук. кер. та заг. ред. О.Л.Кононко. 3-тє вид., випр. К. : Світич, 2009. - 430 с.
2. Державна національна програма "Освіта" (Україна XXI ст.)//Освіта.-1992.-2 грудня.- С.1-20
3. Капська А.Й. Соціальна робота : Навч.посібник / А.Й.Капська . - К. : Центр навчальної літератури, 2005. - 328 с.
4. Національна доктрина розвитку освіти / Дошкільна освіта в Україні: Нормативно-правове регулювання / упоряд. Л.Гураш, Т.Вороніна . - К. : Вид.дім "Шкільний світ" : Вид. Л.Галіцина, 2006. - 120 с. - [4] арк. - (Б-ка "Шкіл. світу").
5. Про охорону дитинства. Закон України №2402-III від 26 квітня 2001 року / Дошкільна освіта в Україні: Нормативно-правове регулювання / упоряд. Л.Гураш, Т.Вороніна . - К. : Вид.дім "Шкільний світ" : Вид. Л.Галіцина, 2006. - 120 с. - [4] арк. - (Б-ка "Шкіл. світу").
6. Середницька А. Національні пріоритети розвитку дошкільної освіти / А.Середницька // Дошк. виховання - 2006. - №9. - С.3-5.
7. Шинкаренко В. Забезпечити рівний доступ до освіти / В.Шинкаренко // Дошк. виховання - 2008. - №10. - С.3-4.

в) Реалізація рівних прав і можливостей дітей-інвалідів в умовах розвитку сучасного дошкілля / Сучасний світ і незрячі: людина з інвалідністю у правовій

державі. Зб.наук.пр. – К. : НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2011. – Вип. 4 (12). – С.45 - 54.– 0,4 др.арк.